

STUDII ȘI CERCETĂRI: ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

DEFINIREA ȘI STATUTUL EPISTEMOLOGIC AL PEDAGOGIEI

Vladimir GUȚU

Universitatea de Stat din Moldova

În articol este analizat pe larg obiectul pedagogiei, sunt identificate funcțiile pedagogiei postmoderne, fiind definite noțiunile-cheie ale pedagogiei. Accentul este pus pe fundamentarea pedagogiei ca știință nucleu în cadrul științelor educației.

Cuvinte-cheie: *pedagogie, științe ale educației, obiectul pedagogiei, educație, învățământ, activitate educațională, curriculum.*

DEFINITION OF THE EPISTEMOLOGICAL STATUS OF PEDAGOGY

In this article there is extensively analyzed the pedagogy subject, there are identified the functions of postmodern pedagogy and there are defined the key notions of pedagogy. The focus is on the foundation of pedagogy as a core science in the context of educational sciences.

Keywords: *pedagogy, educational sciences, pedagogy subject, education, educational activity, curriculum.*

Pedagogia este o știință multiaspectuală, multidimensională. Obiectul de studiu al acesteia este atât de complex și dificil, încât nicio știință nu este în stare să cuprindă toate conexiunile și interconexiunile caracteristice pedagogiei.

Pe parcursul evoluției sale pedagogia a acumulat un referențial de informații care actualmente reprezintă un sistem de cunoștințe științifice. De fapt, pedagogia contemporană reprezintă un sistem al științelor educației, însă care se caracterizează printr-o arhitectură generală, nucleu al pedagogiei ca știință. Pentru a defini noțiunea de pedagogie este necesar a identifica foarte clar obiectul și funcțiile acesteia.

În majoritatea manualelor de pedagogie fenomenul *educație* constituie obiectul științei pedagogice. Deoarece educația este fenomen particular și obiectiv, ea este cercetată de mai multe științe: filologie, psihologie, sociologie, etică etc. În acest context, educația ca obiect al pedagogiei nu reflectă/nu concretizează dimensiunea pedagogică a acestuia.

În unele școli științifice acest aspect al obiectului pedagogia are dimensiunea de *subiect*. În viziunea noastră, ambele abordări au dreptul la viață. În același timp, în ambele laturi este nevoie de definiții clare ale acestor noțiuni.

Așadar, *obiectul științei* este categorie care determină o unitate evidențiată din lumea obiectivă și care reprezintă o dimensiune a activității și cunoașterii uniunilor, conexiunilor/ interconexiunilor, caracteristicilor, dar și a proprietăților acesteia, cercetate în raport cu obiectivele științei respective.

Din perspectiva acestei definiții a obiectului științei, noi am analizat diferite abordări ale obiectului de studiu al pedagogiei raportate la diferite concepte:

1. Conceptul care are la bază activitatea educatorului, a pedagogului și a relației subiect-obiect.

Obiectul pedagogiei este:

- Activitatea educațională [11, p.2].

- Educația omului de către om [6, p.20].
- Procesul pedagogic orientat spre formarea și dezvoltarea personalității umane [9].
- Activitatea de a modela personalitatea în conformitate cu anumite standarde la care o anumită societate aderă în mod deliberat [2].
- Activitatea educațională realizată în instituțiile de învățământ [15, p.9].

2. Conceptul care are la bază procesul educațional orientat la un scop bine determinat.

Obiectul pedagogiei este:

- Educația ca un proces conștient organizat spre atingerea unui scop [14, p.98].
  - Dimensiunea educației special organizate [17, p.11].
- ## 3. Conceptul care are la bază și domeniul educației, și caracteristicile/proprietățile, conexiunile/interconexiunile acesteia.

Obiectul pedagogiei este:

- Procesul de formare a personalității și legitățile, interconexiunile care funcționează în cadrul acestui proces [10, p.35].
- Cercetarea esenței dezvoltării și formării personalității omului și determinarea pe această bază a teoriei și metodologiei educației ca un proces conștient organizat [18, p.23].

Așadar, dacă pedagogia ar fi fost orientată strict la activitatea educațională a pedagogului, atunci obiectivele pedagogiei ar fi limitate la elaborarea unor rețete de educație (regulile de activitate educațională). Însă, această funcție nu este a științei pedagogice, ci mai degrabă a metodologiei educaționale. Vin în contradicție și conceptele: *educația omului de către om, activitatea educațională*, care orientează procesul educațional la relatarea relațiilor *subiect-profesor, obiect-elev* cu abordările actuale ale educației centrate pe elev.

În viziunea noastră, *obiectul pedagogiei* ca știință poate fi formulat astfel: educația ca proces organizat, construit în raport cu obiectivele preconizate și contradicțiile, legitățile, conexiunile și tehnologiile/strategiile de organizare și realizare a actului educațional.

Ca și orice altă știință, pedagogia îndeplinește mai multe **funcții**:

→ *Analitică* (sau științifico-teoretică)

- abordare teoretică și descrierea, interpretarea contradicțiilor, esenței, legităților și legăturilor cauză-efect ale procesului educațional;
- analiză, generalizare, interpretare și apreciere a experiențelor de predare-învățare-evaluare.

→ *Proiectiv-tehnologică*:

- elaborarea noilor tehnologii/strategii;
- proiectarea produselor curriculare;
- proiectarea didactică;
- implementarea rezultatelor cercetării în practica educațională;
- asigurarea metodologică a procesului educațional.

→ *Pronostică*:

- asigurarea teleologică a proiectării/dezvoltării sistemului de învățământ;
- asigurarea calității;
- pronosticarea dezvoltării sistemului de învățământ.

Așadar, sistemul de învățământ, ca și oricare sistem, se caracterizează prin doi indicatori: *funcționează* și concomitent se *dezvoltă*. De aici rezultă unitatea funcțiilor pedagogiei care asigură conducerea funcțiilor și conducerea dezvoltării sistemului de învățământ.

Stabilind obiectul pedagogiei și funcțiile acesteia, putem recurge la identificarea statutului epistemologic al pedagogiei în sistemul științelor socioumanistice.

De fapt, statutul epistemologic al pedagogiei poate fi stabilit în raport cu trei criterii:

- 1) *consistența internă a teoriei* (concepte fundamentale clar definite și stabilizate epistemic, concepte operaționale raportate la conceptele fundamentale, articularea conceptelor în enunțuri teoretice și metodologice coerente în plan intern și extern);
- 2) *testarea teoriei*, la nivelul practicii sociale, în contextul unei normativități/legități statistice, probabilistice, perfectibilă în timp și spațiu (în cazul nostru, pedagogic) deschise;
- 3) *productivitatea teoriei*, demonstrată prin capacitatea sa de a sesiza și a rezolva problemele rezultate de la nivel intern, dar și extern, inclusiv prin valorificarea rezultatelor altor științe.

Toate cele trei criterii, în măsura în care sunt mai mult sau mai puțin îndeplinite, constituie tot atâtea provocări adresate pedagogiei pentru clarificarea și fundamentarea statutului său epistemologic și social, prin contribuțiile aduse îndeosebi de tratatele și dicționarele de specialitate [1, p.19].

În viziunea lui S.Cristea, statutul epistemologic actual al pedagogiei rămâne tot atât de incert ca și pe parcursul întregii sale evoluții. Această afirmație autorul o argumentează prin existența mai multor probleme la nivel de cunoaștere științifică:

- criza modelului clasic al cunoașterii științifice (Platon, Aristotel);
- criza modelului cunoașterii științifice bazate pe contribuția psihologiei și a sociologiei;
- criza modelului cunoașterii științifice bazate pe exemplul „științelor teorii”, care trebuie preluat și generalizat:

1) la nivelul conștiinței comune de a considera pedagogia mai mult o artă decât o știință;

2) la nivel de identificare clară a obiectului de studiu al pedagogiei (extinderea necondiționată a acestuia).

De fapt, în științele educației pot fi identificate două tendințe cu referire la statutul epistemologic al pedagogiei: una este reprezentată de viziunile lui Tomas S. Kunu, Pn.H. Coombs, S.Cristea și alții, care poate fi formulată ca una pesimistă și care plasează pedagogia în zona incertitudinii. A doua tendință caracterizează statutul pedagogiei în cadrul științelor socioumanistice ca o știință despre legități, esență, principii, tehnologii educaționale și despre dezvoltarea subiectului social. În contextul acestei tendințe se conturează clar obiectul de studiu al pedagogiei care, pe de o parte, determină obiectivul general-educational, iar, pe de altă parte, stabilește conexiunile/interconexiunile, caracteristicile educaționale, proprietățile acestuia, categorii evidențiabile din lumea obiectivă.

Este dat răspuns și la întrebarea dacă pedagogia este o artă. P.F. Capterev scria: „... Știința și arta nu pot fi contrapuse. Și una și alta creează ceva nou, ceva care nu a existat până acum. Repunerea legilor științifice la cerințele vieții este o artă” [8, p.51-52].

Arta educației constă în capacitatea educatorului de a valorifica creativ resursele științei pedagogice în situații educative concrete, orientate spre adaptarea mecanismelor de influență educativă la specificul contribuției educatorului și spre participarea celui educat [24, p.16].

În viziunea noastră, arta pedagogică este privită ca un nivel înalt al măiestriei pedagogice, al conceptelor profesionale bazate pe convingerile pedagogului. Una dintre condițiile privind realizarea artei pedagogice este comunicarea și tehnicile pedagogice. Așadar, arta pedagogică = competențe + tehnici + comunicare corelată cu convingerile, pasiunile și improvizația pedagogică. „Pedagogia este o artă în sensul resurselor individuale infinite, proprii oricărei situații educaționale – doar în măsura în care își clarifică anterior demersul său practic, nucleul funcțional-structural al activității de educație care are un caracter general supus rigorii științifice” [1, p.22].

Demersurile întreprinse pentru a defini obiectul pedagogiei și statutul său epistemic sunt reflectate în diferite definiții ale acestuia. În majoritatea dicționarelor de specialitate, pedagogia este definită ca știință despre educație sau ca știință despre educație și instruire privite ca un proces educațional integralizat.

V.G. Smirnov definește pedagogia în cadrul a două dimensiuni:

- *Pedagogia* – știința despre educația omului; descoperă esența, legitățile, stabilește obiectivele educației, precum și rolul acesteia în viața socială și în dezvoltarea personalității.
- *Pedagogia* – unitatea științelor teoretice și praxiologice care studiază educația, învățământul și instruirea [16, p.8].

V.M. Croli definește pedagogia ca domeniu al activității umane, privind educația, învățământul, instruirea. În această definiție accentul se pune pe activitatea educatorului ca proces de formare și dezvoltare a personalității [12].

Pedagogia este o știință socioumanistică ce are ca obiect specific „educația care, în sens general, cuprinde instruirea, învățarea, formarea, dezvoltarea”, fiind studiată prin metode proprii, din perspectiva unor legi proprii care anticipează evoluția fenomenelor cercetate [13, p.5-35].

Pedagogia este „o știință socială cu statut academic ce studiază educația ca proces de perfecționare a omului, cu un obiect propriu de cercetare (educația), pe care îl examinează sub un unghi particular”, printr-un sistem de cunoștințe și metode proprii [22, p.202].

Pedagogia este „știința educației bazată pe un ansamblu de cunoștințe” sistematizate la nivel teoretic (concepte, legi, principii) și practic (metode și tehnici „de îndrumare a acțiunilor concrete de formare a omului”) [21, p.81].

Pedagogia este „știința educației cu caracter normativ care elaborează teorii, modele și principii ce vizează dinamica și armonizarea situației pedagogice” [19, p.961].

Pedagogia este știința care propune „un ansamblu de referințe și de demersuri” teoretice și metodice capabile să clarifice educația și să proiecteze „un program de acțiune” [20, p.892-893].

Pedagogia, ca disciplină, „denumește în sens formal știința și studiul educației: ca teorie și concepție, pedagogia indică ideea educației; obiectul pedagogiei este educația, iar demersul specific se deosebește printr-o căutare permanentă a completitudinii și organicității comportamentelor” [23, p.808-809].

Pedagogia este „știința educației ce îndeplinește patru obiective: descrie procesele de educație, instruire și instrucție; interpretează programele și teoriile despre educație sub aspect ideologic, științific, politic și educativ; analizează organizarea și relațiile umane în cadrul proceselor educative, observând efectele educației; explică noțiunile fundamentale și analizează teoretic evoluțiile sociale” [4, p.206].

Pedagogia este știința care studiază legile obiective de dezvoltare a procesului de educație, formare, instruire în contextul legilor dezvoltării relațiilor sociale, valorificând informațiile oferite de toate celelalte „științe-anexă” aflate în legătură cu această realitate foarte complexă [7, p.135].

Pedagogia este, pe de o parte, „știința explicativă care stabilește funcțiile și principiile fundamentale ale proceselor de educare, pe baza legităților acestora, iar, pe de altă parte, știința normativă ce prescrie finalitățile, condițiile, normele și mijloacele pentru orientarea eficientă a acțiunii educative” [5, p.253].

Pedagogia este „știința ce are ca obiect de studiu specific educația, explicată și interpretată printr-o metodologie specifică, ordonată și reglementată printr-o normativitate specifică” [3, p.253].

Definițiile precitate nu asigură înțelegerea deplină a esenței pedagogiei ca știință. Pentru a înțelege limbajul științei este nevoie de a cunoaște categoriile acestuia. Categoria (din greacă: *kategoria* – mesaj, proprietate) este o noțiune științifică, care reflectă cele mai multe proprietăți, însușiri și relații ale unui fenomen al realității.

- **Dezvoltare** – procesul schimbărilor calitative și cantitative în organism, psihic, sfera emoțională, intelectuală, spirituală, determinată de influența factorilor externi (natura, societatea, educația, activitatea în comun), factorilor interni (premisele fiziologice, activismul personalității realizat într-o activitate) și a factorilor necondiționați (influența obiectivă și subiectivă a mediului).
- **Formare** – procesul devenirii personalității omului în urma influenței obiective a eredității, mediului, educației și activismului propriu (autoeducație).
- **Socializare** – proces de integrare a unui individ într-o societate; asimilarea de către persoană (om) a valorilor, nevoilor, orientărilor, modelelor de comportament, caracteristicilor societății, comunității, ale unui grup social concret prin reproducerea relațiilor și experienței sociale.
- **Educație:**
  - totalitatea influențelor de formare/dezvoltare a tuturor instituțiilor sociale, care asigură transmiterea experienței social-valorice, valorilor și nonvalorilor morale de la o generație la alta;
  - procesul orientat teleologic asupra formării personalității în condițiile unui sistem de educație special organizat și care asigură interacțiune între educator și educat;
  - activitate educațională organizată în scopul formării unor calități, atitudini, comportamente anume ale omului;
  - activitate psihosocială bazată pe valorificarea cerințelor psihologice interne, în funcție de cerințele sociale externe [1, p.18].
- **Învățământ:**
  - Ca sistem – unitatea programelor de studii și a standardelor educaționale, rețeaua instituțiilor de învățământ și structurile manageriale.
  - Ca proces – asimilarea/autoformarea competențelor, experiențelor de învățare și a activității practice în cadrul învățământului formal și nonformal.
  - Ca rezultat – nivelul atins de competențe și al experiențelor de învățare.
- **Instruire** – procesul organizat de predare-învățare-evaluare ca un construct unitar.
- **Procesul educațional** – interacțiunea special organizată și desfășurarea în timp între educatorul și educabilul în cadrul unui sistem educațional și orientată la atingerea unor obiective prestabilite.
- **Procesul de învățământ** – reprezintă principalul subsistem al sistemului de învățământ specializat în proiectarea și realizarea obiectivelor pedagogice generale eficiente și coerente operaționalizabile la nivelul activităților didactice/educaționale desfășurate, de regulă, în mediul școlar [1, p.27].

Acestea sunt categoriile de bază ale pedagogiei care sunt caracteristice întregului sistem de științe ale educației. Fundamentarea statutului epistemologic al pedagogiei nu poate fi deplină fără o abordare conceptuală a postmodernității pedagogice. Analiza tendințelor de dezvoltare a pedagogiei din perspectiva postmodernității oferă diferite discuții privind identificarea esenței postmodernității cu referire la științele educației:

- lansarea pedagogică a curriculumului ca o categorie fundamentală a pedagogiei;
- funcționarea și interconexiunea mai multor paradigme educaționale;
- tehnologizarea procesului de învățământ;
- abordarea paradigmatică, psihoculturală și socioculturală a educației.

Perspectivile postmodernității, în viziunea lui S.Cristea, țin de:

- a) *raționalitate*, care asigură stabilitatea conceptuală și metodologică a domeniului, ca expresie a maturității epistemice a discursului specific pedagogiei ca știință specializată în studiul educației;
- b) *multiplimitate*, care permite dezvoltarea ulterioară, intensivă și extensivă, a științelor pedagogice/educației, corespunzător extinderilor sociale ale obiectului de studiu specific pedagogiei – educația, și a metodelor de cercetare de tip intra- și interdisciplinar [1, p.36].

Postmodernitatea reprezintă un proces simultan de diversificare și unificare a valorilor sociale și, în special, a celor educaționale. Acest proces implică promovarea valorilor educației centrate pe elev, oportunități și participarea la viața comunitară, la stabilirea democrației, libertății în comunicare și la procesul de creație. Postmodernitatea implică un model flexibil, axat pe interconexiuni între dimensiunile psihologice și sociale ale educației, între dimensiunile intra-, inter- și pluridisciplinare, între educația clasică și noile educații, între educația monoculturală și multi-, pluriculturală. Așadar, pedagogia postmodernă angajează o nouă perspectivă epistemologică care ține de două procese interconexe: deconstrucția și reconstrucția științelor educației și, în primul rând, la nivelul cunoașterii pedagogice ce implică un ansamblu de caracteristici:

1) *Autoreflexivitate pedagogică*

Are în vedere reconstituirea fiecărei părți a domeniului de cercetare din perspectiva interacțiunii necesare între cunoașterea științifică și decizia la nivel de politică a educației. Implică reîntoarcerea la fundamentele epistemice ale domeniului, autoperfecționarea discursului teoretic, consolidarea statutului științific, inclusiv prin reexaminarea riguroasă și valorificarea pragmatică a raționalității pedagogice moderne.

2) *Decentrarea demersului pedagogic*

Are în vedere ieșirea educatorului (colectiv și individual) din mirajul autorității unei culturi dominante, centrate exclusiv pe un stil dirijist. Implică identificarea resurselor interculturalității – existente într-un context pedagogic și social deschis – și promovarea lor la nivel de sistem și de proces de învățământ, la scară macro- și microstructurală.

3) *Deconstrucția/reconstrucția teoriei pedagogice*

Are în vedere fragmentarea „marilor teme” în vederea analizei profunde a educației și instruirii în sens axiomatic și istoric, în perspectiva unor noi interpretări, valorificări, teze, antiteze și sinteze. Implică refacerea unor texte pedagogice fundamentale prin relecturarea lor din perspectivă postmodernă. În acest sens, autori ca J.Dewey, L.S.Vâgotski și R.W.Tyler pot fi reconsiderați ca reprezentanți care inițiază paradigma curriculumului ca expresie a pedagogiei postmoderne.

4) *Nonuniversalizarea praxiologiei pedagogice*

Are în vedere contestarea oricărui tip de totalitarism didactic extern (determinat de societate) sau intern (provocat de profesor), prin proiectarea unui curriculum global, dar deschis (până la nivel local și individual), critic, creativ, în contextul unui sistem de învățământ deschis și al unui proces de învățământ deschis.

5) *Deschiderea pedagogică permanentă în funcție de context*

Are în vedere re(organizarea) unui sistem de învățământ deschis spre organizațiile specializate în educație/instruire nonformală, spre orice organizație socială (economică, sportivă, culturală, religioasă, artistică etc. prin relații contractuale, spre familie și comunitate locală – prin relații consensuale). Implică un proces de învățământ deschis, prin reconstrucția continuă a corelației profesor-elev, realizabilă în termeni de negociere și de transpunere didactică [1, p.120].

Bibliografie:

1. CRISTEA, S. *Fundamentele pedagogiei*. Iași: Polirom, 2010.
2. NICOLA, I. *Tratat de pedagogie școlară*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1996.

3. NOVEANU, E. *Științele educației. Dicționar enciclopedic*. București: Sigma, 2008.
4. SCHAUB, H., ZENKE, K. *Dicționar de pedagogie*. Iași: Polirom, 2001.
5. ȘTEFAN, M. *Lexicon pedagogic*. București: Aramis, 2006.
6. БАРАНОВ, С.П., БОЛОТИНА, Л.Р. и др. *Педагогика*. Москва, 1981.
7. ГОСПОДИРОВА, Г.М., ГОСПОДИРОВ, А.И. *Педагогический словарь*. Москва: Академия, 2000.
8. КАПТЕРЕВ, П.Ф. *Педагогика – наука или искусство?* Москва, 1982.
9. КОДЖАСПИРОВА, Г.М. *Педагогика*. Москва, 2004.
10. КОРОТЯЕВ, Б.И. *Педагогика как совокупность педагогических теорий*. Москва, 1986.
11. КРАЕВСКИЙ, В.В. *Проблемы научного обоснования обучения*. Москва, 1977.
12. КРОЛЬ, В.М. *Психология и педагогика*. Москва: Высшая школа, 2004.
13. ЛИХАЧЕВ, Б.И. *Педагогика*. Москва: Юрайт, 1999.
14. НОЙНЕР, Т., БАБАНСКИЙ, М. *Педагогика*. Москва, 1984.
15. ПОДЛАСЫЙ, И. *Педагогика*. Москва: Владос, 2007.
16. СМИРНОВ, В.И. *Общая педагогика*. Москва, 2003.
17. ХАРЛАМОВ, И.Р. *Педагогика*. Минск, 1879.
18. ХАРЛАМОВ, И.Р. *Педагогика*. Москва, 1990.
19. *** *Dictionnaire actuel de l'éducation*. Paris: ESKA; Montreal: Guerin, 1993.
20. *** *Dictionnaire encyclopedique de l'éducation et de la formation*. Paris: Editions Nathan, 1994.
21. *** *Dicționar de pedagogie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1979.
22. *** *Dicționar de pedagogie contemporană*. București: Editura Enciclopedică Română, 1969.
23. *** *Enciclopedie de filozofie și științe umane*. București: All Educațional, 2004.
24. *** *Pedagogie. Suport de curs*. Chișinău: CEP USM, 2010.

Prezentat la 21.01.2014